

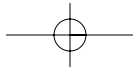
A karácsonyi fenyő szibériai illata

Látogatóban Rózsás Jánosnál

Az M7-es autópálya monoton egyhangúságát kihasználva megpróbálom összerendezni gondolataimat. A pázmándi lehajtótól messze van még Nagykanizsa, van idő a múltból meríteni, összefüggéseket keresni, mint oly sokszor, azonban ma mégis kicsit másképpen. Sokat készültem az előttem álló beszélgetésre, azonban szellemi magányomban újabb és újabb nyomasztó és felemelő érzések törnek elő. Rózsás János munkáit elolvasva kialakult egy kép a szibériai fogság embertelenségeiről, az emberi erkölcs és tartás magasztosságáról, istenhitről, kitörölhetetlen bajtársi barátságról. János bátyánk az egyetemes emberi nagyszerűség birtokában élte meg mindazt, amit az utókornak kötelező elmesélnünk. Most ez foglalkoztat legjobban. Hogyan beszéljek majd minderről születendő kisfiamnak? Csak azt tudom, hogy amit Rózsás Jánostól kapok, azt közvetíteni kell, mert mindaz, amit ő átélt, a rideg sorsszerűség, mely oly jellemző nemzetünkre, soha nem mehet feledésbe. Hiszen ez tartotta meg a magyart, és emelte, emeli fel akár a jelenkori viszontagságok közepette is. Ő valóban mindent megélt. Az elvástól, a bajtársak elvesztésén át a halálos ítéletig, megalázásig, igaz barátságig. Műveiben oly érzékletességgel fogalmaz, hogy érezni lehet a szibériai tél csípős hidegét, a fagyos savanyú káposzta fanyarú illatát, vasrudak ütlegét, a lágerkönyvtár könyvszagú magányát. Letehetetlen regényét, a *Keserű ifjúságot* görcsös gyomorral, aggódva olvasod végig: „jaj, csak nehogy baj érje...”, mert neki haza kell jönni. Rózsás Jánosnak Nagykanizsán, a szülői házban feladata volt, van, hiszen mesélni kell, könyveket írni, bajtársakat kutatni...

A hosszú utazás véget ér, befordulunk a rendezett kis utcácskába, a Rózsás-ház portájára. A belső udvarban fenyők; a tűlevelűek illata megül a házfalak között. János bátyánk a könyvekkel zsúfolt dolgozószobába invitál, melynek középpontjában emelkedetten a Könyvek Könyve trónol. Sarokban házi oltár, kegytárgyak, a Szent Szűz gondolatvilágának elevenedése a világ különböző pontjairól.

– Semmit nem dobok el, amit kapok, sőt nem is ajándékozok tovább. Ha barátaim járnak valahol, valamely kegyhelyen, megemlékezésképpen küldik ezeket a tárgyakat. Tudják, hogy hívő és Szűzanya tisztelő ember vagyok – magyarázza János bátyánk a sarkok zsúfoltságának az okát. Kedves, barátságos arcú ember a vendéglátónk, aki dacol a korrall, 83 évesen szellemi és testi frissességgel, humorral, szeretettel kész válaszolni a kérdésekre.

– *A legnebezebb történelmi időszakban volt fiatal. Trianon után született 1926-ban, a háború kezdetén szinte még gyerek volt. A mindennapi kenyér megteremtése sem volt könnyű feladat, mégis boldogan emlékszik vissza ezekre az időkre.*

– Egy gyermek számára a körülmények, amelyek között él, magától értetődők és természetesek. A harmincas évek elején mindenki szegény volt, kopott, foltos ruhában jártak az emberek. De senki sem, a szüleink sem, voltak kétségbeesettek. Soha nem panaszkodtak, minden munkát megragadtak, amit csak lehetett. Édesapám és édesanyám egyszerű emberek voltak. A családi könyvtárunk szegényes volt, csupán egy Petőfi Összesből állt, viszont édesapám a városi könyvtárból a hóna alatt hordta haza a könyveket, amelyeket az egész család olvasott. Innen örököltem a betűk szeretetét, melyet magammal vittem a rabságba is, és utána sem tudtam elszakadni a lapok bűvöletétől. Legjobban a történelmi, vallásfilozófiai kiadványok érdekeltek.

– *Mégis, melyik könyvre emlékszik vissza, amely megragadta?*

– Nagyon fiatalon kezdtem el komoly könyveket olvasni, melyeket a sors adott a kezembe. Az orosz irodalomból Dimitrij Merezkovszkij Antikrisztus-trilógiája jut azonnal az eszembe, amely mélyen megfogott. Van ebben valami sorsszerű, hiszen a műből az orosz lélek mélységeit, gondolkodásmódját előre megismertem. Talán azért, merthogy amikor később közéjük keveredek, előre tudjam, hogy hol is vagyok, mire számíthatok. Természetesen a szovjet bolsevizmussal átítatott légkörben.

– *Mélyen hívő, istenes családban nevelték a szülei. Miben nyilvánult mindez meg?*

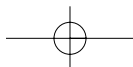
– Magától értetődő volt a vallásos élet és Isten akaratának elfogadása. A kifejezés, „Fiat voluntas tua”, végigkísért egész életemen keresztül. Mind a mai napig elmondom magamban: „Istenem, te tudod, miért van így.”

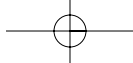
– *A nevezetes dátum, életének fordulópontja, 1944, amikor levontként a Felvidékre vezénylik. Mi történt hatvanöt év távlatából nézve?*

– Ekkor tört ketté az életem. Egész más lettem azután, mint voltam azelőtt. Az ország határait akkoriban egy hétköznapi ember nem hagyta el. Igaz, hogy Nagykanizsa, ahol születtem, vegyes lakosú város volt, ahol a német, horvát, vend szó a magyar mellett magától értetődő volt. Mégis sokkoló érzés hirtelen idegen emberek közé kerülni, annál is inkább, mert a háborús propaganda – Goebbel's német részről és Ilja Elenburg szovjet részről – megrakta a tüzet az emberek lelkeiben, hogy gyűlöljék egymást. A lágerben döbentem arra, hogy mindenki édesanya szülötte. Hamar rájöttem, hogy nem szabad gyűlölködni, mert az nem érték az életben, hanem veszteség.

– *Ez a meggyőződése konkrét élményhez köthető, vagy ez egy lelki fejlődési folyamat eredménye?*

– Jóindulatú emberekkel találkoztam a lágerban. Mikor minket, magyarokat elítéltek háborús bűnösneként, elvesztettük állampolgárságunkat, és belekerültünk az elítéltek hatalmas tömegébe, felszívódtunk, és rá kellett döbennünk, hogy embert embere válogatja. A honfitársak közül is voltak, akik nem megfelelően viselkedtek, de voltak olyan ukránok, oroszok is, akik meglátták bennünk a nyomorultat, az

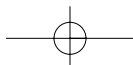
elesettet, és segítségünkre voltak. Találkoztam olyan brigádvezetővel, aki amikor megtudta, hogy tehetetlen vagyok, megkímélt a nehéz munkától. Az ember tehát nem attól függ, hogy milyen nemzetiségű, hanem hogy milyen a jelleme. Ki lakik benne.

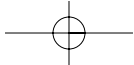
– *Egyáltalán hogy került bele abba a kemény világba? Kimondani is szörnyű: Gulag – az ember szinte beleborzong.*

– Amikor 17–18 éves gyerekeként, leventeként fogságba estünk, először ki akartak bennünket végezni. A letartóztatással együtt szovjet állampolgárnak minősítettek, így mint politikai bűnöst, a szovjet haza árulóját szigorúbban lehetett elítélni. A tárgyalás után 10 évet és örökös távol-keleti száműzetést kaptam. Akkor azt gondoltam, hogy az ítéletet nem kell komolyan venni, mert ha vége lesz a háborúnak, akkor ezeket a koholt vádakot eltörlik, amnesztiát kapunk. Mi, leventék, nem ártottunk senkinek. De nem tudtuk akkor még azt sem, hogy a Szovjetunió egy rabszolgatartó állam, aki a saját polgárait is millió számra csukhatja légerekbe, hogy ott aztán halálra dolgoztassa őket. A Keleti Blokk országaihoz hasonlóan Magyarország is egy rabszolgafeltevő terület volt. Senki nem látta akkor ebben a rendszerszerűséget, amelyik ledarálja az embereket, és az elveszettek helyére újakat pótol. Magyarország is keményen adózott az áldozatok számával! Később jött a szomorú döbbenet: a rabság komolyan veendő! Minket mint fasiszta háborús bűnösöket végképp leírtak, még levelet sem küldhettünk szeretteinknek. Rákosi elvtárs teljesen letett rólunk, számunkra nem létezett semmi visszatérési lehetőség. Ebben az állapotban a hitnek és a hazaszeretetnek felértékelődött a szerepe bennem. Hitbéli meggyőződéssel mormoltam magamban: „Édes jó Istenem, te tudod, hogy miért kaptam ezt a sorsot. A saját bűneimért vagy a nemzetem bűneiért kell-e az életemmel adóznom, nem tudhatom.” Beletörődtem, ha az a szándéka a jó Istennek, hogy ott kell elpusztuljak, akkor legyen úgy, ha az a szándéka, hogy túléljem, legyen úgy. Nagyon halvány, pislákoló remény volt csak arra, hogy hazajövök Magyarországra, ami soha nem aludt ki, pedig képtelenség volt.

– *Amikor kikerült a Szovjetunióba, semmi sem volt biztos. Sőt halálraítéltként várokozott a siralombázban. Egy 17 éves fiatalember miben bízhatott, mit élt át?*

– El kellett fogadnom a sorsomat. Amikor ki akartak bennünket végezni, egy magasabb rangú tiszt azt mondta, hogy a legújabb utasítás értelmében bírósági ítélet nélkül ez bűn volna. A hathetes vizsgálati fogság idején feltétlenül halálos ítéletre számítottam, annál is inkább, mert hatvanöt ember közül harmadmagammal áthelyezték az ügyemet egy másik bírósághoz. Amikor elbúcsúztunk a bajtársainktól, ők azt hitték, hogy kivégezni visznek minket. De mégis a visszamaradottak közül ítétek halálra kilenc embert. Az ukrán törvényszéktől mi hárman viszont csak tíz évet kaptunk. Amikor meghallottuk az ítéletet – három fiatal gyerek –, elkezdtünk vigyorogni. Ekkor figyelmeztettek minket, hogy a bíróság előtt komolyan kell viselkedni. A ruszin tolmács öregasszonytól nagy nehezen megértettük, hogy nem szabad nevetni. De amikor az embernek nem azt mondják, hogy holnap agyonlőnek, hanem azt, hogy mivel rosszak voltatok, mentek Szibériába, kit érdekelt akkor Szibéria. Életben maradunk. Ha egy tizenhét éves em-

bernek azt mondják a halál helyett, hogy Szibéria, az a megváltással egyenlő. Az életben minden viszonylagos, főleg ha fel vagy készülve a halálra. Az ország már negyedik éve benne volt a háborúban. Minden mindegy volt, minket leventéket is bevetettek a legkeményebb helyeken. A nóta is azt mondta: „Csak egy nap a világ!” Ebben a légkörben mindent el tudtunk fogadni. A mai ember, ha egyik napról a másikra ilyen szituációba kerülne, biztos, hogy belezavarodna. Mi viszont a négy év alatt belesodrótunk mindebbe, az örökös veszteségbe. Bele kellett törni! Később már azon gondolkoztam, hogy egész életemben lágerben voltam-e. Annyira véremben voltak a lágerélet hétköznapijai, hogy a múlt szinte már ködbe veszett. Csak lágeri szemmel tudtam gondolkodni. Ma is őrzök egy-két szokást.

– *Ebben a háborús pszichózisban, melyről beszélt, lehetett különbséget látni hívő és nem hívő ember között?*

– A lágerban élesen elhatárolódtak azok az emberek, akik istenhívők voltak, vagy akik ateisták. Akik semmiben sem hittek. Ők azt mondták, hogy jó nekünk isteneseknek, hiszünk valakiben, van miben reménykednünk. Az ateisták viszont Sztálinban hittek, csalódtak benne, éppen ezért semmi reményük sincsen. Egyszer egy fiatal orosz azt mondta nekem, János, beszélj nekem Istenről, körülöttem mindenki az Istent szidta. De ami nincs, azt nem lehet szidni? Kell, hogy legyen Isten. Ezzel a logikával próbált érvelni magának. Egy másik ember olyan gondolatokat osztott meg velem, hogy János, nekem az az érzésem, hogy engem a nagyanyám megkereszteltetett. Számomra ezek a történetek is azt mutatták, hogy az emberi természetbe bele van oltva a hit, csak van, aki elnyomja, van, aki nem vesz róla tudomást. Vannak, akik nem kapják meg vagy elutasítják a kegyelmet.

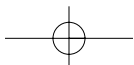
– *A 31. számú lágerban, ahol egy Liebermann nevű katona volt a parancsnok, vasárnaponként pihenőnapot tartottak. János bátyám hogyan töltötte ezeket a napokat?*

– Általában ez a mosás, varrás napja volt, de ezeken kívül az imádságé is. Kéthetente dalos előadásokat tartottak, mert a lágerparancsnok szerette a színházat, és a rendezőkből színészekből nem volt hiány. Ezen a napon sokszor gondoltam végig a szentmiséket is, mintha részt vennék rajta. Egyik vasárnapi álmomban is szentmisén voltam. Ekkor történt meg az a csoda, hogy ragyogni láttam az oltáriszentséget.

A Nagykanizsi Felső Templomban történt meg ez a csoda az álmaimban. A templom akkor volt átépítés alatt. Amíg a szentély épült, a mise a kórus alatt, egy deszkafal előtt volt. Akkor rengetegen voltak a misén, szorongtunk egymás mellett, és amikor a pap felmutatta az oltáriszentséget, mint a hold, mikor udvara van, úgy ragyogott.

– *A lágerélményei alatt érezte azt, hogy az Isten vigyázza, figyel önre?*

– Amikor olyan helyzetben voltam, hogy arra gondoltam, ezt már nem lehet túlélni, akkor mindig történt valami. Változás, könnyebbség. Éreztem, hogy az Isten velem van, de nem tudtam, hogy meddig szándékozik ezt tenni, és mikor kéri, hogy adjam az életemet. Tehát nem voltam bebiztosítva. Felkészültem minden lehetőségre. Boldog voltam, amikor menedéket, haladékot kaptam a rabság nehézségei közepette. Súlyos betegek szobájában feküdtem a lágerban. Mellettem

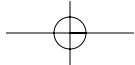
épp meghalt valaki. A főorvosnak jelentették az esetet, aki pedig egy laza mozdu-lattal rám mutatott, hogy ez lesz a következő, aki meghal. Erre én elájultam, és délután ébredtem fel. Akkor 22 éves voltam, most 83. Tisztában voltam azzal, hogy a halál pecsétje rajtam van. Soha nem zúgolódtam, nem akartam soha szök-ni, elfogadtam a sorsom úgy, ahogy volt. Aki szangvinikusabb volt, az felemésztet-te magát.

– *Alexander Szolzsenyicinnel is volt egy lágerban. A világbíró Nobel-díjas író barát-jaként beszélt önről fő művében a Gulag szigetvilágban, őszinte, előzékeny ember képét tárva fel a világ előtt. Miből fakadt ez a fajta bajtársi lojalitás?*

– A természetemből. Szolzsenyicin azt írja, hogy a viselkedésem kirítt a töb-biek viselkedése közül. Az idősebbet mindig előreengedtem, soha nem tüleked-tem a kondér körül. Pedig a lágerban meglehetősen elvadultan éltünk, az éle-lem sokat jelentett. Mégis amikor az ebédlőbe igyekeztünk, mögöttem haladó öregebb rabtársaimat előreengedtem. A másik ember tisztelete a génjeimbe író-dott, benne volt a természetemben. De az előzékenységet, a tiszteletet vissza is kaptam. Ha például a brigádban elveszett valami, a brigádvezető végigverte a társaságot, hogy ki lehetett, aki ellopta, nekem nem szólt. Azt mindenki tud-ta, hogy én ilyen nem teszek. A következetességnek volt bizonyos erkölcsi hoz-zadéka is. Nem tehetek róla, én ezzel a testi-lelki hibával születtem.

– *Ha már szóba került többször is Szolzsenyicin neve, elmondaná, hogyan kerültek egymással közelebbi kapcsolatba, hogyan ismerkedtek meg?*

– Voltaképpen egy magyar bajtársam mutatott be neki. A könyvek iránti szere-tet és elköteleződés a lágerban sem csillapodott, mindig próbáltam hozzájutni a betűkhöz. A legutolsó, ötezer fős lágerban, ahol Szolzsenyicinnel együtt voltunk, volt könyvtár is. A parancsnok gondoskodott a könyvekről, ha elolvastuk az ezer körüli kontingenst, akkor a városi könyvtárból cserélte le másira az elfogyasztott példányokat. Ezen irományok zöme szocreál volt, klasszikus írók nem jöhettek számításba. Sztálin, Lenin, Marx, Engelsz műveket olvashattunk, némi átnevelő célzattal, de mégiscsak betűkhöz juthattunk hozzá. Szolzsenyicin rendkívül becsül-te bennem azt, hogy ilyen nehéz helyzetben is igyekszem kiemelkedni. Nem a többiek közül szerettem volna kiválni, hiszen ugyanolyan voltam, mint minden-ki. De érdekelt más is, nemcsak a konyha körüli sürgölődés egy kis fagyos sa-vanyú káposztáért. Szolzsenyicin a könyvek iránti szeretetet kedvelte meg ben-nem először. Azt ajánlotta egy politikai börtönláger falai között – ami nagyon nagy szó –, tanít engem irodalomból, és beszél nekem olyan írókról, költőkről, akiket betiltottak, kivégeztek vagy éppen lágerban ülnek, hozzánk hasonlóan. A cél az volt, hogy megismerjem a földalatti orosz irodalmat is, amennyire lehet-séges. Nekem egy nagy ajándék volt, hogy kitüntetett bizalommal volt irántam. Ezen kívül érdeklődéssel figyeltem az elképzeléseit, gondolatait. Nem volt feltét-len cárhű, de a korábbi orosz történelmi korszak nagyon sok vívmányát szerette volna átvinni a szovjet időközön túlra. Öreg korában csalódott abban, hogy egy olyan nemzedék nőtt fel, akikkel ilyen értelemben már az idő kerekét visszafog-gatni nem lehetett.

– *A kettejük közti igaz baráti viszonyt az is mutatja, hogy a lágerévek után is tartották a kapcsolatot.*

– Úgy bukkantam rá újból, hogy szovjet folyóiratokat járatam, és az egyikben olvastam, hogy Alexander Szolzsenyicin fizika–matematika tanár írása, *Iván Gye-nyiszovics egy napja* megjelent a *Novij mir*-ben. Ekkor írtam ennek a folyóiratnak, ahonnan megkaptam a címét, és felvettük a kapcsolatot. Erre ő rögtön elküldte az előbb említett kisregényt nekem, melyből kiderült, hogy abban a lágerban játszódik, ahol együtt raboskodtunk, és annak a kis irodalmi kompániának, melynek jómagam is tagja voltam, az egymás között lezajló beszélgetései is visszatükröződnek. Hatalmas élmény volt ezt a művet olvasni, mert ott, Szibéria mélyén soha nem gondoltam volna, hogy a beszélgetéseinket egy világhírű kisregényben olvashatom majd a jó meleg szobában ülve. A hazatérésem is csoda volt, hát még az utána megért események.

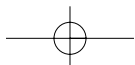
– *Hogyan került a megpróbáltatások után újra Magyarországra?*

– Az iratainkat újra felülvizsgálták, és bennünket, magyarokat hívtak a parancsnokságra, hogy máshova szállítanak. Nem mondták meg, hogy Magyarországra. Az ötezer fős lágerban 51 külföldi volt, abból sajnos 27 magyar. Minden nemzetiséget különböző napon szállítottak el. Minket hagytak utoljára. Azon a napon odajött hozzánk a lágerparancsnok, és közölte velünk, hogy ti, magyarok olyan jól dolgoztatok, és olyan becsületesek voltatok, hogy benneteket nem vonom el, hanem személyvonatra váltottam jegyet. Ekkor megkérdeztem tőle, hogy: „Nacsálnik, meddig szól a vasúti jegyünk?” Amikor azt mondta a kínai határszélen, hogy Lvov, Lemberg, a Kárpátokon innen lesz a végcélunk, akkor már kezdtük elhinni, hogy tényleg hazamegyünk. De az utazás végén jött a döbbenet. Rákosi elvtárs nem akart minket átvenni. Öt és fél napig vártattak ezeröttszáz embert Lembergben – többen megőrültek közülünk, főleg gyerekes apák –, és úgy látszott, nem jutunk haza. Ekkor a lágerparancsnok azt mondta nekünk, elképzelhető, hogy mindenki utazik vissza, ahonnan jött, mert a magyarok nem fogadnak minket, mert azt mondták, ha ilyen kontingenst kell befogadjanak, ők nem garantálják a Szovjetunióknak a szocializmus felépítését. Felháborító! Mit gondoltak arról a nyomorult ezeröttszáz emberről, akik alig várták, hogy magyar földre léphessenek? De aztán ráparancsoltak Rákosira Moszkvából, mert a mi ügyünk már le volt papírozva, azon változtatni nem lehetett, hiszen közölték velünk, hogy ártatlanul lettünk elítélve, szabad magyar állampolgárként térhetünk haza. Ezt már nem lehetett visszavonni.

– *1953. december eleje volt, amikor hazatértetek.*

– Két hete már itthon voltam, és éppen a lágernaplómon dolgoztam – amikor hazajöttem, másnap rögtön nekiálltam az írásnak –, amikor kirohantam édesanyámhoz a konyhába, és megkérdeztem tőle, hogy álmodom-e, vagy tényleg itthon vagyok. Álmodban mindig itthon voltam, és egyszerre csak elfogott az érzés, hogy lehet, hogy most is álmodom.

– *Nem sokkal hazatérése után eljött a karácsony ünnepe, amelyet már a családdal közösen tölthetett. Hogyan emlékszik vissza ezekre a napokra?*

– Nagyon különös volt. Itt az udvarban rengeteg fenyő van elültetve. Minden évben gyökeres fát veszünk, és kiültetem, ez nekem Észak-Ural most. Akkor számomra szörnyű volt az a táj, mert rengeteg borzalmat megéltem. Később lekerültünk a Kazahsztáni sivatagba, majd hazajöttünk. Fenyőillatot 1953 karácsonyán éreztem először ismét, és sírógörcsöt kaptam a karácsonyfától. Annyi borzalom tolt fel bennem. Ősszel ezerkétszázán voltunk a lágerban, tavasszal már csak ötszázán maradtunk meg élő halottnak. Ezen gondolatok és érzések mentén ahelyett, hogy boldog lettem volna, sírógörcsöt kaptam a fenyőillattól, mert az akkor még nekem nem karácsonyfa volt. Istennek hála néhány hónap alatt helyrejttem, minden szempontból regenerálódtam.

– *Ha össze kellene foglalni, miről szólnak az ön munkái?*

– Nem arról, hogy milyen rothadt volt a kenyér, milyen volt a koszt, sokkal inkább a szovjet rendszer mibenlétéről, a rabszolgotartó birodalom lényegéről. A könyveimet úgy írtam meg, hogy nekem kötelességem azoknak a nevében szólnom, akik nem szólhatnak, sőt nekem jogom van szólni. Élek, viszonylag egészségesen hazajöttem, még mindig megvagyok, hát szabad nekem panaszkodnom? Vállalom a kilencéves szenvedést, mert azalatt az idő alatt sokat kaptam, amit másoknak át is tudtam adni. A Jóisten kiválasztott, küldetést adott.

LANTOS TIVADAR

